„A NAGY IDŐKHÖZ NAGY NEMZEDÉK KELL"

MÁRTON ÁRON püspök ezzel a gondolattal fejezte be az Egyházmegyei Tanács közgyülésén az iskola és a templom körüli feladatokat számbavevő beszédét. Megállapitásai nemcsak a katolikus közösségre érvényesek, hanem egyetemes jelentőségűek s ezért kötelességünknek érezzük, hogy a püspök munkára serkentő beszédét szórólszóra, majdnem egész terjedelmében közöljük, mint az erdélyi közgondolkozás megállapitható változásának erőteljes bizonyitékát.

A küzdelmek és erőfeszitések, amelyeket értékeink védelme és intézményeink sorsa reánk kényszeritett, hosszú évek óta kemény próba alatt tartják idegzetünket, erkölcsi és anyagi teherbirásunkat és igénybe veszik minden figyelmünket. Mindenik esztendőnek volt számunkra egy keserű meglepetése, az előző bajokhoz mindenik hozzáadott valamit, a mai helyzet azonban minden eddiginél súlyosabb, ezért előszólit minden felelősséget és minket is arra kötelez, hogy a dolgoknak ne melléje beszéljünk, hanem a tényeket és kötelességeinket komolyan vegyük számba. Az Egyházmegyei Tanács munkájának, szervezeti szabályzata szerint, két sarkpontja van: a templom és az iskola. S méltóztassanak megengedni, hogy megnyitómban, amikor először van szerencsém az elnöki székből, mint megyéspüspök Önöket üdvözölni, mondanivalómat röviden ezekhez fűzzem.

1.

a) Az adatok szerint, amelyeket az Igazgatótanács évi jelentéseiben közölt, elemi iskoláink tanulóinak száma 1921-ben 45 ezer volt, ma pedig 14.897. Az utolsó húsz esztendő alatt tehát a katolikus gyermekeknek majdnem 70 százaléka maradt iskoláink falain kívül. S ha a jelenleg beirtak számát az összes katolikus tankötelesek számával vetjük össze, arra az eredményre jutunk, hogy gyermekeinknek mindössze 25 százaléka látogatja a mi iskoláinkat.

Kötelességmulasztással nem vádolhatjuk egymást. A védelemre mozgósitottunk minden szellemi, erkölcsi és anyagi erőt. S mint a felbolygatott hangyaboly, a falakon voltunk mind, kicsinyek és nagyok, hívek és vezetők, világiak és papok, s mind arra a pontra gyültünk és gyüjtöttük össze az erőnket, ahol nagyobb veszély fenyegetett. A hősi példákban sem volt hiány, egyesek, testületek és

Erdélyi Magyar Adatbank

egyházközségek a lét jogában fenyegetett ember szívósságával és áldozatos elszántságával védték hitünknek és anyanyelvünknek a mult küzdelmeivel megszentelt várait. Ennek ellenére mindig új veszteséget kellett elkönyvelnünk.

Az Egyház bármilyen alkudozásokra és megegyezésekre kényszerült is, a neveléshez való jogát alku tárgyává nem tette soha. S természetes, hogy minden hívőnek és még inkább egyházi testületnek kötelessége, hogy az Egyház szándékát kövesse minden körülmények között. *Isteni parancs, hogy gyermekeinket szent hitünkre megtanítsuk, vallásunk erkölcseire szoktassuk, s az ősöktől átvett hagyományok szellemében és tiszteletében neveljük.* Az Igazgatótanács az Egyház parancsához híven álláspontját újból határozottan leszögezte, az elemi iskolák megerősítését, fejlesztését és újak létesítését határozta el azzal a célkitűzéssel, hogy az egyházmegyét iskolával fokozatosan mindenütt ellássuk és a katolikus nevelést lehetőleg minden katolikus gyermek számára biztosítsuk.

b) Középiskoláink kereteit nagyjából megmentettük. Ami hiányzik, megtérült másik oldalon az időszerű, gyakorlati célú, új iskolákban. A megmentett keretek között azonban nem az a zsúfolt élet folyik, amelyik kielégítően megindokolná a rájuk fordított áldozatot és erőfeszítést. Legfőbb főgimnáziumunk, erősen lecsökkentett létszámmal, éppen csak tengődik. Tanáraink dicséretes odaadással dolgoznak, vállalták és vállalják a helyzet áldozatait, a változó pedagógiai és didaktikai rendszerek nehézségeit. A többség a hivatás buzgóságával ereje javát adja bele a munkába, hogy növendékeit ellássa az élet küzdelmeihez megfelelő erkölcsi habitussal és ismeretekkel, de igyekezetük jórészben önkínzó munka, nem jár arányos eredménnyel, mert a gondozásuk alá került átlagos anyag minősége jobb lehetne.

Ha középiskoláink növendékeit a szülők foglalkozása és lakóhelye alapján osztályozzuk, tanulságos megállapításhoz jutunk. Ezek az iskolák városokban vannak, ahol régebb egy népes, tehetős és felfelé törő középosztály, iparos- és kereskedő-réteg gondoskodott az intézetek benépesítéséről és bár ez a réteg az utolsó évtizedek alatt fájdalmasan meggyérült és leszegényedett, a növendékek arányszáma nem tolódott el a falu javára olyan mértékben, mint ezt várni lehetett volna. Ez a körülmény végső következtetésében rányít a kérdés lényegére, nevezetesen arra, hogy *középiskoláinkba nem azok jutnak be elsősorban, akik tehetségesek és arravalók, hanem akik közel kapják s aránylag kevés költséggel megúszhatják.* Nem azok, akiknél igény a továbbtanulás, s akiket szellemi versenyekre és teherpróbákra lehet fogni, hanem akiket helyzetük utal be, elég sokszor tehetségükre való tekintet nélkül, s akiket aztán a tanárnak kínos, favágómunkával kell kezelnie és — hogy a létszám és az összesített eredmény ne legyen még síralmasabb — valósággal a hátán kell egyik osztályból a másikba vinnie, jobb meggyőződése ellenére.

Az ilyen anyag megöli a pedagógust, tehát az iskola lelkét és meghiusítja a célt, amiért az intézmények vannak s amiért elein alapították és fenntartották. Lehet, hogy az adatok egyirányú beál-

Erdélyi Magyar Adatbank

látásával túlzott hangsúlyt adtam a kérdésnek, de a lényeg igaz, s tettem azért, hogy tapinthatóbban emeljem ki feladatainkat.

A középiskola célja mindenütt az, hogy az általános műveltség elemeit és anyagát közvetítse, másrészt, hogy a felsőbb tanulmányokra, a szellemi vezetésre és a magasabb szellemi munkára alkalmasakat a népi közösség számára kiválassza. Egy nép többségi helyzetben elbírja a bizonyítványokkal és diplomákkal ellátott középszerűek nagyobb tömegét is. Az önműködő előrejutás és a protekció alkalmazása rövidzárlatokat idézhet elő ott is, a középszerűek, mint a fáradt rossz olaj, megdughatják az állami és társadalmi gépezet csapágyait és kényesebb részeit, de a hatalmas szervezet járataiban és munkahelyein szét is szóródhatnak, egészségesen is szétoszthatók, s a nagy belső erő, ha jól irányított, legyőzi az üzemzavarokat. *Kisebbségi sorsban azonban a középszerűek rászabadítása a vezető helyekre nemzeti veszedelmet jelent.* A mi fiainknak minden pályán és foglalkozásban kemény versenyt kell megállaniok, az előnyökbe beleszületettek és kiváltságoltak tömegével kell felvenniök a harcot, hogy a maguk számára a helyet kiverekedjék és megtartsák; és ezen kívül mindenkinek, akinek végzettsége van, közösségi munkát is kell vállalnia, kisebb vagy nagyobb körben, politikai, társadalmi, gazdasági, népjóléti vagy egyházi téren, vezetőnek kell lennie. Mind a két igény tehát egyaránt azt sürgeti, hogy felkutassuk, kiválasszuk és tervszerű gondozásba azokat vegyük, akikben a legtöbb tehetség mutatkozik.

A tehetség egymagában természetesen nem elég, hogy a feladatokra alkalmas legyen, párosulnia kell jellemmel, munkakészséggel, a hivatás szeretetével és eleven közösségi tudattal. Iskoláink hivatása, hogy a gondjaikra bízott gyermekeket így neveljék, az irányítás azonban a mi feladatunk lévén, tőlünk is függ, hogy legalább részben olyan anyagot kapjanak, amelyik elbírja és kamatos kamattal visszafizeti a reá fordított munkát és áldozatot.

2.

A második pont, amihez a tennivalók kapcsolódnak: a templom. A templom gondozása és karbantartása körül nagyobb bajok — hála Istennek — nincsenek. Amit lehetett, megtettünk, hogy az épületek megmaradjanak és céljuknak megfeleljenek. A hívek és papok buzgóságáról is dicséretes eredmények tanuskodnak, új templomok, parokiák épültek vagy régiek újultak meg részben vagy egészben a hívek áldozatkészségéből és buzgó vezetők munkája által a leszegényedés nyomasztó évei alatt is. És nem állnak üresen, nem reprezentatív épületek csupán, hanem az élő Isten látogatott hajlékai, a vallásos szükséglet és pezsgő hitélet kisugárzó központjai. Ezért nem az épületekről és a hitéletről akarok szólani, hanem a jelképről. Mert a templom jel is, jelzi, hogy Isten földi országának határai hol vannak a térben és az időben. Időszerű tehát, hogy most, amikor az emberiség a történelem egyik legválságosabb szakaszát éli és mi feladatokról és kötelességekről, tennivalókról tárgyalunk, a templom tornyából kitekintsünk mindkét irányba.

Erdélyi Magyar Adatbank

a) A térben saját területünk érdeke az Egyházmegye, mert a kötelesség ide utasít és tennivalónk mutatkozik bőven. A nagy területen, az Egyházmegye ősi határai között, vannak zsúfolt katolikus vidékek egymás mellé sorakozó egyházközségekkel, őrt álló templomok zárt sorával, iskolákkal és sokasággal; de vannak messzi területek, ahol csak imitt-amott, nagy távolságokra, valamelyik völgyben eldugva vagy a helység szerényebb pontján meghúzódva áll egy katolikus templomocska, mely öt, tíz, sőt több egyházközségbe szétszórt kicsiny nyáj fölött őrködik. S ezek is édes testvéreink mostohasorsban, elhagyatva, veszélyek közé kidobva. Megható, ahogy hitükhöz ragaszkodnak, a szervezettség, közösség és tömeges együttlét megtartó ereje nélkül is kitartanak, a tömegvonzásnak ellenállnak és áldozatokat hoznak erejükön felül. Kötelességünk, hogy utánuk menjünk, tervszerű, alapos gondozásba vegyük őket, hogy megérezzük a nagy testvéri közösség erejét, szeretetét és megteljenek bizalommal s büszkén valljuk és tartsuk mindazt, amit apáiktól kaptak. Buzgó papok működnek már több helyen. S Önöktől csak azt kérem, hogy ha szíves segítségüket igénybe kell vennem ebben az irányban is, támogassanak ugyanazzal a készséggel, mint más téren, mert a reánk bízott területet, amelyen elődeink Isten országáért annyit fáradoztak, kötelességünk hiány nélkül megtartani, a templomokkal és hívekkel együtt.

b) Az idők vizsgálata kötelességeinket és azok vállalását még erősebben aláhúzza. Úgy érezzük, mintha az eseményekben, amelyek az ősz elején kirobbantak és megremegtették egész Európát, sötét végzet telt volna be, hogy végrehajtson egy borzalmas ítéletet az emberiségen. Gigantikus erők kolosszus teste indult el Keleten és Nyugaton s mi a középen állva lélekzetvisszafojtva figyeljük, hogy a hatalmas tömegek feltorlott hulláma merre zúdul, a megindult hegyek merre mozdulnak, mit tipornak el, hol rohannak egymásnak, mi lesz ennek az apokaliptikus mérkőzésnek a kimenetele: a vég következik-e vagy új élet kezdete?

Az idők Urának, az Úr Jézusnak szavaival felelek: *ne fogyatkozzék meg a ti hitetek, testvéreim; s ne féljetek azoktól, akik a testet megölhetik, de a lélek fölött nincs hatalmuk.* Vannak, akik reményükben megtorpantak, akik az erőszak győzelme láttán hitükben ingadoznak; s vannak olyanok is, akik a jelek alapján új Isten felé tájékozódnak. Ne legyetek kicsinyhitűek, testvéreim, ne ejtsen tévedésbe a hatalom látszata. A hatalom Istentől van, és azért van, hogy Isten törvényeinek érvényt szerezzen, az igazság és szeretet nagy parancsait megtartassa. S minden hatalom számára, mely ellenkező utakon jár, elkövetkezik a pillanat, amikor önteltsége következtében a körülményeket már nem képes józanul mérlegelni, a szurony hegyén, ahonnan diktált, nem tud egyensúlyban maradni, nem tud a helyzetnek ura lenni, hanem a felforgatott helyzet, a felbőszült körülmények, a megsértett jogrend, igazság és szeretet kel ellene és lesz urrá fölötte. Ez a hatalommal való visszaélés logikája, törvényszerű következménye. A történelem számtalan példával bizonyíthatja. S az is tény, hogy Isten malmai ma gyorsabban járnak, az eszmék és helyzetek kimérésének ideje, az életütem meggyorsulása következ-

Erdélyi Magyar Adatbank

tében megrövidül. Ma a fejlődés szempontjából az évszázadokat évtizeddel s az évtizedet egy esztendővel mérik. Ne fogyatkozzék meg hát a ti hitetek. *Az eszmét nem lehet megölni*, a hit, amiben üdvösségünket bírjuk, a remény eddig is megtartott, a krisztusi gondolat, amelyért és amelynek jegyében feladatainkat vállaljuk, a mostani veszélyből is, mint annyi másból a történelem során, diadalmasan fog kikerülni.

*

A vállainkra nehezedő szerep nagy és felelősségteljes, de úgy becsülnek meg s az idők mérlegén annyit nyomunk, amennyi igazi értéket önmagunkban, magatartásunkban, feladataink teljesítésében felmutatunk. *A saját sorsunkat magunk kovácsoljuk, az élettől csak annyi kegyre számíthatunk, amennyit tőle makacs kitartással, megbonthatatlan összefogással, céltudatos és komoly munkával kikényszerítünk.* A kényelmes napokról nekünk le kell mondanunk. Harcok idején, történelmi fordulóban, eszmék és népek elkeseredett mérkőzésekor születtünk, de a *nagy időkhöz nagy nemzedék kell*, s megéri, hogy a szerepet vállaljuk, összefogjunk mint még soha, s nyomasztó jelenben is tántoríthatatlan bizalommal dolgozzunk és mindent megtegyünk a szent célért, azokért, akik utánunk következnek.

HÁROM KÖZGYŰLÉS

Az erdélyi magyarság életében az egyházi közgyűlések mindig eseményszámba mennek. Természetes ez; hagyományainkból és a jelen szükségleteiből egyaránt következő. Hiszen talán seholsem fonódik annyira össze a nemzetnek és egyháznak érdeke és élete, mint nálunk. A fallal körülvett bástyás templomok nemcsak a hitnek ápolói, hanem legnagyobb nemzeti érdekeink és értékeink oltalmazói.

Ezt az egymásrautaltságot egyház és nép mindjobban érzi. A három közgyűlésnek (időrendi sorrendben: Erdélyi Római Katolikus Egyházmegye, Erdélyi Református Egyházkerület, Erdélyi Unitárius Egyház Főtanácsa) közös tanusága ez. Népünk mind erősebben zárkózik fel egyházai mögött s mindegyikre áll az, amit Vásárhelyi János református püspök így fejezett ki: „Ha van vigasztaló jelenség a mai nehéz időkben számunkra, akkor az elsősorban abban van, hogy a mi kálvinista népünk a maga egészében töretlen hűséggel, sokszor megható áldozatkészséggel, semmitől vissza nem riadó reménységgel áll egyházunk mellett. Még azok is, akik kenyerüket féltve, kislelkű lélekkel elszakadtak a szegénnyé vált édesanyától, még azok is legtöbbször könnyes szemmel, szégyenkezve tették meg ezt a lépést s ezekben a nehéz időkben is népünk újabb és újabb jelekkel mutatja meg, hogy egyházunkban látja mégis csak igazi orvosát".

*

Legnagyobb kérdésünknek, a felekezeti oktatásnak terén, mely egyben az anyanyelvi oktatásnak

Erdélyi Magyar Adatbank

egyetlen megnyugtató formája, csupán tüneti javulás tapasztalható. Lényegben és valójában a helyzet évről-évre súlyosbodik. Míg 1921-ben a katolikus elemi iskolákban 45.000 gyermek tanult, addig ma csak 14.897, mindössze 25 százaléka a tanköteles katolikus gyermekeknek. A 73 610 tanköteles református gyermek közül csak 21.781 jár református elemi iskolába; 35.170 református magyar gyermek román nyelvü állami iskolába kényszerült, ahol anyanyelvén semmit sem tanul s csupán 4881 jár magyar nyelvü állami iskolába. Az unitáriusoknál a legsúlyosabb a helyzet, itt csak 19 százalék jár felekezeti iskolába, a fennmaradó 81 százalék — kevés kivétellel — állami iskolát látogat.

Az egyházfők jelentéseikben különös figyelmet szenteltek e kérdésnek és leghatározottabban szögezték le ősi jogainkat a felekezeti oktatás mellett.

„Az Egyház bármilyen alkudozásokra kényszerült is, a neveléshez való jogát alku tárgyává nem tette soha. S természetes, hogy minden hívőnek és méginkább minden egyházi testületnek kötelessége, hogy az Egyház szándékát kövesse minden körülmények között.

Isteni parancs, hogy gyermekeinket szent hitünkre megtanítsuk, vallásunk erkölcseire szoktassuk s az ősöktől átvett hagyományok szellemében és tiszteletében neveljük. Az Igazgatótanács, az egyház parancsához híven, álláspontját újból határozottan leszögezte, az elemi iskolák megerősítését, fejlesztését és újak létesítését határozta el azzal a célkitűzéssel, hogy az egyházmegyét fokozatosan iskolával mindenütt ellássuk és a katolikus nevelést lehetőleg minden katolikus gyermek számára biztosítsuk". (Márton Áron).

„Nekünk hitvallásunk előírja a szent kötelezetést: Az igehirdetés és az iskolák fenntartassanak. Az iskolák, amint azt nehéz történelmi küzdelmek rendjén alkotmányunkban kitörülhetetlen betükkel beirtuk és elismertettük, mindenestől az egyház testéhez tartoznak és vallásunk szabad gyakorlatának nélkülözhetetlen eszközei, mi tehát nem mondhatunk le arról a szent célu törekvésünkről, hogy gyermekeink neveléséről lehetőleg magunk gondoskodjunk. Nyilvánvaló és el nem vitatható dolog, hogy amint csak az édesanya tudja igazán nevelni gyermekét, úgy a nép Krisztus szellemében történő nevelésének feladatát minden tekintetben legjobban az Anyaszentegyház tudja megoldani. Népünk újabb és újabb iskolák áldozatos felépítésével t sz bizonyságot arról, hogy kivánja a felekezeti iskolát és én azt hiszem az államnak semmi érdeke sincs, hogy a maga részéről az iskolakérdés olyan elrendezését fogadja el, amely a hazarész történelmi tradicióinak, századokra visszatekintő gyakorlatának, a néplélek spontán megnyilatkozó óhajtásának meg nem felel. Ez irányban kell tovább dolgoznunk és meglévő iskoláink fejlesztésére, megtartására, újabbak létesítésére a legnagyobb odaadással törekednünk". (Vásárhelyi János).

*

Másik kiemelkedő közös vonása a három közgyűlésnek, hogy fokozott figyelmet szentelt falusi népünk érdekeinek, amelyek egyben nemzeti érdekeink is. *Márton Áron* a középiskolák helyzetével foglalkozva jut arra a megállapitásra,

Erdélyi Magyar Adatbank

hogy ma nem a tehetségesek és az arravalók jutnak be a középiskolákba, hanem, akik közel kapják és aránylag olcsón megúszák. Nincs tehát tervszerű kiválasztás. A középszerűek rászabadítása vezetőhelyekre viszont kisebbségi sorsban kész nemzeti veszedelem. Tehát gondoskodni kell ösztöndíjak útján, hogy a tehetségesebb gyermekek tanulhassanak s az erdélyi magyar középosztály utánpótlását ne a gyenge elemek, hanem a legkiválóbbak szolgáltassák.

Vásárhelyi János a kálvinista nép nagyszerű áldozatkészségét és hűségét felemlítve intő szavakkal fordult a közgyűléshez: „Népünkhöz ne parancsszóval, ne lenéző, fölényeskedő kevélységgel, ne az ő nehézségeivel számolni nem tudó követelésekkel közeledjünk, hanem azzal a szeretettel, amely nem keresi a maga hasznát, mely nem fuvalkodik fel, nem gondol gonoszt, hanem amely mindent hiszen, mindent eltűr".

Végül — mint erdélyi magyar életünk legbíztatóbb jelenségét — ki kell emelnünk azt a mind szorosabbra fonódó együttműködést, mely egyházaink között minden közérdekű ügyben megnyilvánul. Ahogy az első időkben a felekezetközi püspöki tanács — Ferencz József, Majláth Gusztáv Károly, Nagy Károly — vette kezébe az ügyek irányítását és népünk jogainak védelmét, úgy emelkedik ki most ez együttműködés, mint sorsunk legnagyobb biztosítéka.

ALBRECHT DEZSŐ

MAGYAR ÉSZJÁRÁS, MAGYAR MŰVELTSÉG

Karácsony Sándor neve sokfelé ismerős, de még mindig nem annyira, hogy megnyilatkozásainak jelentőségét kellő módon látná az egész magyar olvasó réteg. Munkájának jelentősebb része a háború után indul meg, amikor mint fiatal hadirokkant s középiskolai tanár a szénvakáció idején össze tudja gyűjteni a fütetlen tanteremben pesti első gimnazista tanítványait és ráveszi őket arra, hogy a legyőzött állam újjáépítésében tanulásbeli nemzeti túlórázással vegyenek részt. Ez az osztály, melyet nyolc éven át tanít, magát új, szellemi frontnak vallja s belőle a mai magyar művelődés legtehetségesebb munkásai kerültek ki. Karácsony Sándor ezidő alatt „Erő" címen diákújságot szerkeszt, melynek sem előtte, sem utána érdekességében és nevelő hatásában párja nem akadt. S ugyancsak ezidő alatt lett a magyar cserkészet és a protestáns diákmozgalmak nagy ifjúságszeretettől áthatott és hozzáértő irányítójává.

Ilyen nevelőmunka után csak természetes, hogy ezt a magyarszakos tanárt, az ifjúsági munkából kiemelve, a Magyar Tudományos Akadémia szótárkészítő bizottságához osztják be. Itt egyéniségének másik vonása: Arany Jánosra emlékeztető magyar nyelvérzéke és nyelvismerete talál nagy munkamezőt.

Emellett azonban visszatér életműve nagy főirányához: a neveléshez. A debreceni egyetem pedagógiai magántanára, aki minden héten leutazik a fővárosból előadásai megtartására. A Protestáns Szemlében és külön is egyre-

Erdélyi Magyar Adatbank

másra jelennek meg nevelésügyi tanulmányai. Munkásságának két döntő meghatározó tényezője van. Az egyik: öntudatos keresztyén hite. Annak az embernek a vallásossága, aki a maga rokkantságából való teljes felgyógyulásától kezdve közösségi életünk legsúlyosabb betegségeit is úgy tekinti, mint amelyekben változást a keresztyénség életadó ereje tud hozni. A másik vonás az alföldi magyar (ismét ezt kell írnom): Arany János magyarsága. Az a magyarság, mely szülőfaluja az évszázados autonomiáju Földes község és a még teljesebb autonomiáju Debreceni Kollégiumban formáltatva, a népi és történelmi magyar öntudat rendíthetetlen biztonságát, semmiféle európai idegeskedéstől meg nem rontható ázsiai erejét jelenti. Egyéniségének e vonásaiból származik művének kritikai ereje és hódító magyarsága. Ha el akarjuk őt helyezni a mai magyar szellemi életben, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy önismerete metszőbb kritikáju, mint a felkutató íróké; magyarsága, jövőlátása pedig biztonságosabb, derülátóbb, mint a Szabó Dezsőé.

*

Mindezekből nemcsak alkalomszerüen számolunk be, hanem azért, mivel az előttünk fekvő 300 oldalas nagy művében: „A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja" — eddigi munkája, írása betetőzését látjuk.

Hármas tagozódásu könyve külön ír a magyar alsónéposztály, középosztályunk és a magyar felsőosztály lelki világáról, művelődési állapotáról és nevelésének jövendő útjáról.

*

Könyvének egyik legérdekesebb fejezete az, melyben a magyar alsónéposztály, a magyar parasztság lelki világáról megállapítja, hogy megkövesedett a XVI – XVII. századi magyar élet, magyar művelődés formáiban. Műveltségének alsóbbrendűsége tulajdonképpen fejletlenség, egy régibb történeti állapot konzerválása.

„Amikor Sztárai Mihály uram egy szál hegedüvel kiült a dombra a templom elé s messzecsengő hangon rákezedett egy zsoltárt, a hívek odagyültek köréje, utána dudolták a szent éneket, azután bementek a templomba, végighallgatták a prédikációt, könyörögtek, megint énekeltek egyet; akkor az volt a legmodernebb jelenet, ami Európában egyáltalában lejátszódhatott. Akkor a nép is végigcsinálta ezt: *idáig* ma is meg tudja csinálni. Ma ez a néposztály nem követhetné vezetőjét operába vagy filharmónikus hangversenyre. De ahogy a hangversenyre hiába vinnék: hiába viszik vagy küldik vagy engedik a huszadik század formáinak bármelyikébe is, mert kultúrája megkövesedett a XVI. és XVII. század fordulóján.

Ez a néplélek átélte az ezután következő századokat mind e mai napig, de tevékeny részt nem vett benne többé. Sztárai Mihállyal még együtt énekelt, Tinódi Sebestyént még meghallgatta, Pázmánnyal még együtt vitatkozott, vagy az ő vagy az Alvinczi pártjára állott, megvette a Bibliát (olvassa is mai napig), megbecsüli a könyvnyomtatást, de már ahhoz, ami Zrinyit fütötte, hogy önálló hadseregünk legyen, lélekben semmi köze. Nagyon érdekes megfigyelni, hogy egy nyomban utána következő korszak egyik művészeti problémájával szemben milyen pontosan reagál a megelőző korszak felé. A jezsuita iskoladrámát megkö-

Erdélyi Magyar Adatbank

veteli. (A gyermek feleljen vagy még inkább szavaljon a vizsgálaton.) Szivesen veszi az iskolai ünnepeket is, de megelégszik a shakespeari színpaddal. Az élőképek, a díszletek, a barok nagy arányai elmaradhatnak. A vezető gondolat mindig csak az marad, hogy a gyerek is ott van és szerepel".

A magyar alsónéposztály nevelésének alaproblémája az, hogy szükséges-e és lehetséges-e a XVII. század műveltségi állapotában visszamaradt magyar parasztságot bevezetni a mai művelődésbe. Ha mindkét kérdésre igenlő a felelet, akkor merül fel a hogyan kérdése. Karácsony Sándor szerint elhibázott minden kisérlet, mely a gazdasági szakoktatás módozatain át gazdasági kultúrát akar adni népünknek s így remél tőle többtermelést. Nem, a mai magyar parasztságnak mai magyar és egyetemes európai műveltségre van szüksége. Még a többtermelés szempontjából is erre van szüksége, mert a többtermelésnek a magyar ember akkor lát neki, ha tudja, hogy az miért kell. Ha a maga termelő munkájának értékét megismeri az egész nemzetgazdaság, államélet, világpiacok és világpolitika összefüggésében. Addig nem érdemes többet termelnie, hiszen fölöslegét az állomástól egy olyan világ veszi át, melynek ő se nem részese, se nem ismerője.

E fejtegetések végén parancsként ébred a gondolat az olvasóban: új, a magyar parasztot szolgáló földbirtokpolitika kell, de még inkább vagy leginkább ugyanúgy kell az új, magyar parasztot szolgáló kultúrpolitika is. Olyan kultúrpolitika, mely a hajdani falusi particulák képére megteremti a nyolcosztályos népiskolát, a gazdasági szakiskola mellé pedig a parasztgimnáziumot és a népi egyetemet. Nevelőkül pedig a XVI. és XVII. századbeli külföldi akadémiákat járt rektor munkájának folytatására olyan tanítórendet képez és küld, mely falusi munkája előfeltételeképpen igyekszik megismeri a magyar és az európai műveltséget; nem didaktikus elszűkítésében, hanem mai életszerű gazdagságában.

*

A középosztályunkkal kapcsolatos kérdésekben azért van annyi zavar, mert a mai napig sem áll világosan az, hogy ki is a középosztályi ember? Karácsony megállapítása ebben a tekintetben amilyen újszerű, annyira igaz is. Az elmosódott társadalmi határokat újra megvonja, — mert ez a nevelésügyi érdek, — nem születési vagy iskolavégzettségi alapon, hanem az egyedül helyes szempont: az alkotóképesség, a szellemi minőség tekintetbe vételével. Példával él: „Az a mérnök, aki a M. Á. V. gépgyárának mozdonyosztályán a legújabb tipusu gépet, a szó szoros értelmében megálmodja, tehát teremtő munkát végez: a felső néposztály egyik tagja. Az a mérnök úr (akit gondolom, felügyelő úrnak szólitanak a gyárban) s aki, hogy egész népszerűen fejezzem ki magamat, egyik új típus megteremtésétől a másikig szorgosan konzerválja a meglévőt és gondoskodik róla, hogy az elképzelt mozdony egyes alkatrészei csakugyan elkészüljenek s közben a részletek egymáshoz való viszonya meg ne változzék amiatt, hogy az egyes részeken egymástól függetlenül dolgoznak; aki tehát adminisztratív összekötő munkát végez: középosztálybeli egyén.

Erdélyi Magyar Adatbank

A vasmunkás végül, aki egyes részeken valósággal dolgozik, aki tehát a munka szellemi hátteréből látni is legkevesebbet lát, végezni is legkevesebbet végez; akié a munka anyagi vonatkozásai majdnem teljes egészében: alsónéposztálybeli".

A középosztályról, melyet élesen elválaszt az alkotó munkát végző felső néposztálytól, az a véleménye Karácsonynak, hogy művelődési bajaink gyökere van benne. Abban, hogy középosztályunk nem teljesíti a műveltségközvetítés rá váró feladatát. E közvetítésnek kétirányúnak kellene lennie, a középosztály helyzetének megfelelően. Alsó néposztályunk számára közvetítenie kellene a mai XX. századi egyetemes műveltséget, mely élő felső néposztályunk tagjaiban. Felső néposztályunk felé pedig árasztania kellene a magyar hagyományvilág gazdagságát, erejét, melynek népünk a letéteményese s mely a felső néposztály műveltségi kincséből az idők folyamán kiszikkadt.

E vélemény ily szelíd formájában kevéssé ártó, ellenben az a sok igaz példa, amit e tétel igazolására Karácsony felvonultat, idegesítő lehet és termékeny önvizsgálatra indíthat. Ily szigorú hangon még nem beszéltek középosztályunk gyávaságáról, műveletlenségéről, tunyaságáról, lelki szegénységéről. Ha túloz, akkor is érdemes elolvasni e példákat, hiszen egytől-egyig lelkiismeretébresztők s nevelő erejük nemcsak abban van, hogy egy későbbi pedagógiai reformot készítenek elő.

Nagyon jellemző a középosztálybeli ember életfelfogása, a *látszatra törekvés*. „Ehezem és nyomorgom, de legalább úr vagyok". Életmódjának legszomorúbb jelensége *élhetetlen anyagiassága*. „A középosztálybeli ember mindennapi érintkezésének témái 80—90 százalékban a létminimum kérdése körül forognak. Ez anyagiassághoz az a furcsa hősiesség járul, amelylyel a középosztályiak tizezrei lemondtak igényeikről és embertelen sorsukat két évtizede tűrik. Van ebben a kitartásban valami gyáva gyámoltalanság, amiért nem tekinthetjük tiszta és gyümölcshozó martyriumnak. Az igazi martyriumban több a pozitív megdícsőülés, mint a negatív lemondás, emennek tragikomikus vonása, hogy csak lemond, a kevés, de biztoshoz akkor is ragaszkodik, mikor ez már régen minusz és bizonytalan, végül — s ez a legnagyobb bűne —: nem látja a kibontakozást és a szebb jövőt vizionárius erővel".

A magyar középosztálybeli ember kultúrája még sivárabb, mint életmódja. Értelemvilágát elsősorban egy negatív jellemzi: nincs tudományos rendszere, hamar elveszíti tájékozódását és menthetetlenül olvasmányai vagy környezete rabjává válik. Nagyon érdekes például azoknak az embereknek a történetszemlélete, akik II. Ulászló elemi iskolás emlékeiken keresztül krónikásanekdotikusnak képzelik, mellette ott látják Bakács Tamást romantikusnak (Eötvös és Herczeg nyomán), velük szemben viszont Dózsa Györgyöt történelmi-materialista színezésben.

Másik nagy veszedelem, hogy az összefogó gondolat hiányában, kénytelen-kelletlen polihisztorrá lesz szegény középosztálybeli. Azért olyan kelendőek körében a lexikonok, bevezetések, tudományos dióhéjak, ismeretterjesztő folyóiratok, könyvek és lapok

Erdélyi Magyar Adatbank

„Innen-onnan" rovata. Sőt a szabadegyetem, a különféle tanfolyamok is ennek a fogyatékosságnak köszönhetik igazi vonzóerejüket Az ilyen előadásokon a példák nem azért tetszenek, mert megvilágítanak egy elvont tételt vagy éppenséggel hozzásegítenek összefüggések tisztábban látásához, hanem azért, mert érdekes adatok; mindegyik eggyel több egység a középosztályi ember tudásraktárában a többi adat mellett.

Ha meg akarjuk ismerni a középosztályi embernek a művészettel való kapcsolatát, vallassuk ki színházi előadásról éppen hazafelé tartó középosztálybeli ismerőseinket. Legnagyobb részüknél a zenei hangok erőssége és tarkasága, a díszletek és kosztümök, a színészek hanghordozása, alakja, sőt még tovább mehetünk: az egyenletesen fűtött helyiség, fényes világítás, puha bársonyülés, parfőmillat és felvonásközti, buffet mennek színházi, irodalmi, zenei élvezetszámba. A par excellence középosztályi olvasmánynak szánt hírlapi ismertetések hemzsegnek az ilyen jelentésváltozásoktól, mint: puha vonalak, hideg tónus, meleg baríton, harsogó színek, illatos emlék. Mindezekben a jelentésváltozásokban az történt, hogy az invenciószegény és langymeleg intenzitású érzések összekeveredtek tisztán vitális érzésekkel s ma már az esztétikai élvezet korrelatív testi gyönyörüség formájában jut a tudat előterébe. Középosztályunk művészete, művészi érzéke épp olyan kialakulatlan, bizonytalan, mint tudományos rendszere; s a szomorú polihisztorság mellett rajta nehezedik saját ízléstelensége is.

*

Nem folytatjuk tovább Karácsony nyomán saját rendünk leckéztetését. A civilizációbeli elmaradottság, a kulturális életben való bizonytalanság, az egész életet átfogó nyugtalanság: úgy érezzük bizonyos tekintetben erdélyi magyar középosztályunkra még inkább áll, mint a magyarországiakra. A válság méretét, súlyát érezzük s azt is, hogy ezért nevelési rendszerünkön, művelődési intézményeinken túl egyedenként is felelősek vagyunk. A megoldásra nézve kétségtelenül érdekesek azok a gondolatok, amelyeket Karácsony Sándor könyve nagyobbik részében, a magyar felső néposztály műveltségi világának boncolgatása közben, a magyar észjárásról kifejt. E gondolatokat egy második cikk keretében ismertetjük.

JUHÁSZ ISTVÁN

Szokásos román és németnyelvü összefoglalónkat következő számunkban adjuk.

*

Elnézést kérünk előfizetőinktől a késedelemért s ugyanakkor jelezzük, hogy negyedik számunk szedése és nyomása folyamatban van s január közepéig ezt a számot is szétküldhetjük.

*

Magyarországi előfizetőinket kérjük, hogy az előfizetési díjat a MOKTÁR kálvintéri fiókjának 7516. számu postatakarékpénztári „lapelőfizetési" csekkszámlájára fizessék be.

Erdélyi Magyar Adatbank